

Krosa lasītājas atmiņas

Inese Zandere

JANĀM
KROSAM
100

Rakstnieku mīl ne par dižumu, ne tēmu nozīmīgumu, ne tālredzīgu aizsteigšanos priekšā laikam, ne par tautas cieņu un pasaulē gūtajiem panākumiem, ne par leģendas vērtu biogrāfiju – lai gan, vēstot par kādu autoru, visi šie būtu svarīgi liecinājumi. Tomēr mīlestība ir kaut kas pavisam personisks. Tā rodas brīdī, kuram ir pilnīgi noteiktas koordinātas telpā un laikā, vējš pūš no vienas noteiktas debespušes, gaisma krīt noteiktā leņķī, lapa, to pāršķirot, uz mirkli uzmet caurspīdīgu ēnu burtiem – tikai klasiski burtveidoli, nekāda ekrāniem radīta dizaina, citādi es atsakos lasīt! – smarža, kas nāk no dārza, izlasot nākamo rindkopu, saplūst ar atmiņu uz visiem laikiem, kā brīdī piemirsušās propriocepcijas zīme ieniekas odu sakosta roka, iesmeldzas sašķiebtis sāns, tu iztaisnojies, pacel skatienu no grāmatas – un jau zini, ka tikai nāve jūs šķirs. Tikai mana nāve šķirs mani no šī teksta, jo tas ir kļuvis par mani. Iemīlēšanās rakstniekā, protams, ir iemīlēšanās tekstā – un aiz tās slēpjas mulsinoša iemīlēšanās sevī, kas lasa šo tekstu, it kā mūžīgā aizdomu pilnā nepatika pret apnikušo sevi pēkšņi atkāptos, jo tevī ir ienācis cits, darot tevi dzīvāku un vērtīgāku pašam sev.

Krosa teksta ienākšana manā dzīvē bija atvēsinoša, kā jau ne vienu vien reizi esmu stāstījusi saviem draugiem iekš Krosa. “Stūrgalvības hronikas” 1975. gadā izdoto tulkojumu krievu valodā es pirmoreiz lasīju kādas ļoti karstas vasaras pašā vidū. Tā ir grāmata, kas atspoguļo tā saucamo mazo ledus laikmetu – ievērojami aukstākas, garākas ziemas un īsākas, vēsas vasaras –, turklāt mūsu visai vēso kaimiņzemi Igauniju un tās ledaino, nelīdzeno, gājēja solim vienmēr mazliet bīstamo galvaspilsētu Tallinu. Stāstā bija daudz sniega, stāvu un slidenu ielu, kaļķakmens pakāpienu, nepiesildāmu akmens mūru, aukstas jūras, mitra gaisa, dažāda blīvuma ledus un dedzinoši auksta vēja. Lasīt vajadzēja lēnām, uzmanīgi, kā brienot sniegā vai baidoties paslidēt, kopā ar Krosu pārvarot šaubas par cilvēka spēju zināt un teikt patiesību. Kad 2012. gadā šī grāmata iznāca latviešu valodā, atkal bija tropiski karsta vasara, un šoreiz es jau atgriezies Ziemeļeiropas ledos, tiši un pārlicināti sekojot Baltazaram turp, “spalgi aukstā bezsniega novembra pēcpusdienā, kad melnojošā, kramainos grumbuļos sasalusī zeme pret gājēja zolēm bija cieta kā līdzcilvēka sirds

pret sirdi.” Krosa stūrgalvīgi lēnā gaita cauri laikam, nesteidzinot soli, lai apietu šaubas, vārdu pa vārdam atgriezoties visur, kur kaut kas pazaudēts vai palicis neizteikts, mani atveldzēja, dzesēja pārkarsušo galvu, ar kuru nav iespējams domāt, ārstēja no steigas, patosa, inteligentisma, donkihotisma un citām bērnistabas infekcijām. Krosa teksta telpiskums, vieliskums, atmosfēriskums atraisīja manī uzticēšanos visiem “dabiskajiem materiāliem”, kuri kopš bērnības bija krājušies manī un kuros vienmēr varēju atrast vārdiem virsmu, plūsmu un smaržu.

Kad nu pieminēts Baltazars, kurš man aizvien vēl, nonākot Tallinas vecpilsētā, liek pavērties augšup, vai tur starp torņiem nav nostiepta virve, atļaušos uz tās mirkli pamīņāties un pieminēt arī nelielu, bet zīmīgu pamanījumu, salīdzinot “Stūrgalvības hronikas” tulkojumus vairākās valodās, kas lika domāt par tulkotāju nebeidzamo balansēšanu uz tradīciju un kontekstu robežas. Pirmoreiz lasot šo grāmatu krieviski Olgas Sammas tulkojumā, nepievērsu īpašu uzmanību tam, ka Baltazara puikas gadu vārds ir Palls – tieši tāpat, kā igauņu oriģinālā, un ka te nolasāma liecība par “p” un “b” attiecībām igauņu fonētikā. Ja igauņu “b” izrunā drīzāk kā “p”, tad arī rakstītais Baltazars runā pārtop par Paltazaru, un puika dabū iesauku *Pall*. Šo savas valodas kontekstā neloģisko Pallu tulkojumā saglabājuši arī vācieši, somi to viegli lokalizējuši, izvēloties vārdu *Palle*, bet atstājot P. Lietuvieši apsvēruši iespēju dot savam lasītājam saprotamāku sakarību starp vārdu un iesauku, tomēr palikuši pie *Palas*, jo *Balas* būtu sakritis ar “balle”, proti – “punkts”, radot gluži liekas asociācijas. Angļu tulkotājs devis priekšroku angļu valodas loģikai (*Bal*), tāpat rīkojusies arī latviešu tulkotāja, kuras ieskatā latvietis, kurš Baltazaru gan lasa, gan izrunā ar “b”, varētu brīnīties, kas tas par Pallu piepeši uzradies – bet galvenais arguments te ir ne jau latvieša nespēja saprast, ka Baltazars un Palls ir viena un tā pati persona, bet gan latviešu anekdotēs par igauņiem lietotais fonētiskais paņēmieniens – latviešu valodas vārdu pārveidošana “pa igauņu modei” kā komisks efekts – un delikāti centieni no tā izvairīties, tulkojums kā “tautas diplomātija”.

Septiņdesmito gadu beigās biju gatava Jāna Krosa tekstam, jo laikā kopš desmitgades sākuma, ejot caur bērnišķīgām nojausmām uz neapgāzamiem pierādījumiem, bija pamazām noskaidrojies, ka mana identitāte būvēta uz neīstiem pamatiem, un es biju pūlējusies to saviem spēkiem konstruēt no jauna. Vēsture bija skarbi ielauzusies manā personiskajā dzīvē un radījusi apjēgu par subjektīva skata punkta un koncepcijas nepieciešamību, lai izdzīvotu savu vēstures stāstu. Iespējams, tieši tādēļ, ka ilgi biju “turēta vatē”, lai pasargātu, un tad uzreiz saņēmusi kārtīgu patiesības bliezienu, bet varbūt vienkārši tādēļ, ka padomju sistēma manas agrīnās jaunības gados jau bija degradējusies līdz pilnīgam absurdam, es uzskatīju, ka tā nevar pastāvēt mūžīgi. Nezinu, kādēļ joprojām cilvēki stāsta, ka līdz pat 90. gadiem nav domājuši par PSRS sabrukumu, – manā toreizējā “burbulī”, labi atceros – 1977. vai 1978. gadā, sēžot kursa biedrenes istabiņā Zvaigžņu ielā, viens no draugiem, ekonomikas students, izteica konkrētu prognozi, kad tas varētu notikt, un tā piepildījās. Kāds te sakars ar Krosu, kura darbus nevar ierindot disidentiskas literatūras plauktos, rakstnieku, kura romāni saņēma arī padomju laika prēmijas? Tāds, ka Krosa vēsturiskā proza tapa šajos pašos septiņdesmitajos, un viņa konceptuālā metode, kurā personāžu subjektīvais skatījums uz notikumiem, viņu krāsainie, individualizētie monologi, vēstot stāstu, veido vēl vienu vēstījumu, varbūt jāsaka – metavēstījumu, un tas, protams, ir autora radīts, atspoguļo viņa uzskatus un saliek uzsvarus pēc viņa prāta, vienlaikus nekur neatļaujoties pasludināt jēlcādu patiesību par vienīgo un neapstrīdamo. Pētnieki tagad raksta, ka tāda vēstījuma struktūra viņiem sagādā zināmas grūtības: pastāv kārdinājums piedēvēt vēstītāja viedokli autoram. Tolaik tas sagādāja grūtības cenzūrai. Manas durvis bija plaši atvērtas šim neviennozī-

mības manifestam. Jā, zemtekstu, mājienu, ironijas un pašironijas laiks, pārvietošanās, piesardzīgi taustot purva taku un meklējot drošu pamatu zem kājām. Es biju gatava katram Krosa mājienam, kad viņš māja mūsu laikam ar citu laiku varas, sirdsapziņas, taktisku kompromisu analogijām.

Bet vēl jo vairāk biju gatava kopā ar viņu par savas nākotnes principu un ideoloģiju uzskatīt pacietīgu iedziļināšanos. Izglītību, zināšanu vērtību, kas nebūt nebija tik pašsaprotama laikā, ko rotāja ļeņiniskais lozungs “mācīties, mācīties un vēlreiz mācīties”, vajadzēja atbrīvot ne vien no ideoloģiskās aprobežotības un prasības, bet arī no karjeras centienu rāmjiem, apjēdzot, ka svarīgākais dzinējspēks būs tiekšanās saprast un paplašināt šīs savas saprašanas robežas, nevis “gūt panākumus”, lai ko ar to saprastu sabiedrība. Kross man nozīmēja iedrošinājumu laikus atbildēt sev uz jautājumu, kā, ar ko un no kā es dzīvošu tad, kad zudīs nepieciešamība patērēt tik daudz enerģijas iekšējās emigrācijas mūru nostiprināšanai un ārējo pārvarēšanai, kā atbrīvošos no uzspiestās nezināšanas negoda, kas man vilksies līdzī visu mūžu, bet būtībā – kā dzīvot tieši tagad, negaidot, kad pienāks labāki laiki, bet vērojot un padarot par savu personisku vērtību vienīgo sev atvēlēto laiku. Padomju šļupstošā idiotisma un valstisko bērnu televīzijas ielenkumā, dzerot kafijkannā salieto konjaku no tasītēm un piekožot sviestmaizi, kas iegūta, stundām stāvēt rindā pēc sviesta un desas, ar vienu bērnu pie rokas, bet otru ratos aiz veikala loga, lai, sagaidot savu kārtu, varētu pateikt – mums pienākas uz trijiem, – palikt apziņas nomodā. Nevis tikai ignorēt visu šo murgu, pagriežot tam muguru un aizejot grāmatu, zinātnes, mūzikas vai jel kādā citā brīvības pasaulē, bet vērot, sasaistīt, saprast, atcerēties. Pildīt Radītāja uzticētu intelektuālu pienākumu. Un Baltazara Rusova pirmsnāves lūgšana, ar kuru beidzas “Stūrgalvības hronika” un kura veltīta nesalīdzināmi skarbākiem laikiem, nav šaubu, ir arī par mani un manu grēku: “.. ka es tā visa vidū esmu atradis sevī nekaunību dažus acumirkļus [...] būt laimīgs – Kungs, piedod man...”

Krosa lasītājas atmiņas

Esejas autore Inese Zandere
Foto: Andris Kozlovskis